РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження

Назар Любові Богданівни

«КОМПОЗИТОРСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ БІНОМ Е. ЖАКА-ДАЛЬКРОЗА В КОНТЕКСТІ НОВИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СИСТЕМ РУХУ ТА ЇХ ПОШИРЕННЯ В ГАЛИЧИНІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ»,

що подається до захисту на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»

з галузі знань 02 «Культура і мистецтво»

Актуальність дослідження

Дисертаційне дослідження Любові Назар присвячене комплексному осмисленню творчої постаті Еміля Жака-Далькроза – одного з визначних представників європейської музичної культури кінця ХІХ – першої половини ХХ століття, значимість особистості якого традиційно пов'язується насамперед зі створенням ритмо-пластичної педагогічної системи. Водночас його масштабний композиторський доробок, що охоплює сценічні жанри, вокальну, хорову, симфонічну, камерно-інструментальну та фортепіанну музику тривалий час залишався менш дослідженим. Саме необхідність подолання такого дисбалансу між сприйняттям Далькроза-педагога і Далькроза-композитора визначає один із головних векторів актуальності представленої роботи. Тож запропонований здобувачкою підхід до осмислення постаті митця крізь призму композиторсько-педагогічного біному становить безперечний науковий інтерес. Окреслений ракурс дослідження дає змогу розглядати дві провідні сфери діяльності Еміля Жака-Далькроза не ізольовано, а як взаємопов'язані й взаємозумовлені складові єдиного творчого феномену. Це, в свою чергу, дозволяє простежити, як засади його філософії руху й ритму практично реалізуються в композиторській спадщині митця.

Інший важливий вектор представленої роботи пов'язаний із історико-культурним контекстом доби модернізму – періоду, коли оновлення музичної мови відбувалося паралельно з радикальним переосмисленням природи руху,

пластики, ритму, а відтак – із трансформацією уявлень щодо співвідношення розумового і тілесного начал. У такому ракурсі особливого значення в дослідженні набуває осмислення біноміальних конструктів «простір – час» і «розум – тіло» – як таких, що становлять важливу складову світогляду Далькроза та знаходять своє відображення в засадах його ритмо-пластичної системи. Цінно, що в дисертації також окреслено взаємозв'язок концепції Е. Жака-Далькроза з процесами відповідного оновлення принципів танцювального мистецтва означеної доби.

Від загальноєвропейського виміру проблематики дослідження здобувачка послідовно переходить до аналізу шляхів рецепції та адаптації нових рухово-пластичних систем у Галичині першої половини ХХ століття. Цей аспект набуває особливої ваги з огляду на те, що значна частина галицької музичної культури дорадянського періоду тривалий час залишалася поза належною увагою, а реконструкція пов'язаних із нею мистецьких процесів триває і сьогодні. Особливе місце у виявах галицької рецепції нової ритмо-пластичної системи посідає постать Василя Барвінського, творчість якого розглядається авторкою у зв'язку з адаптацією та поширенням ідей Еміля Жака-Далькроза в українському культурному середовищі. На основі епістолярної спадщини, матеріалів тогочасної преси та авторських музичних творів здобувачка простежує багатовекторний характер взаємодії Барвінського з далькрозівською системою, класифікуючи різні рівні осягнення цього методу формулою «учень, концертмейстр, композитор, адепт», а також авторка висвітлює подальше втілення принципів згаданої системи у всебічній професійній діяльності В. Барвінського. Варто відмітити, що звернення саме до постаті Василя Барвінського видається особливо вдалим і науково вмотивованим, адже масштаб і багатовекторність його композиторської, виконавської, педагогічної та культурно-організаційної діяльності дають змогу розглянути далькрозівські ідеї не як відокремлене явище, а власне у живому контексті творчої практики одного з найвизначніших представників галицької музичної культури першої половини ХХ століття. Особливої цінності цьому аспекту дослідження надає й те, що зацікавлення Барвінського системою Далькроза мало не лише теоретичний

характер, а знайшло безпосередній вияв у його фаховому практичному досвіді та композиторській творчості, що дозволяє вважати висвітлення цих зв'язків однією із сильних сторін актуальності й наукової новизни дисертації.

Слід відмітити, що актуальність роботи виразно посилюється і її практично-педагогічним спрямуванням. Авторка звертає увагу на первинне призначення системи Далькроза для професійної підготовки музикантів і аргументовано розширює уявлення про сферу її застосування, виходячи за межі усталеного трактування системи виключно як методики музично-ритмічного виховання дітей. У дисертації наголошується на потенціалі евритміки, сольфеджіо, імпровізації та пластичної анімації як взаємопов'язаних складових цілісної системи професійного музичного виховання.

Окреслені аспекти актуальності безпосередньо співвідносяться із науковою новизною дослідження, основний акцент якої передусім логічно пов'язаний із концептуалізацією творчої постаті Е. Жака-Далькроза крізь призму композиторсько-педагогічного біному, а відтак – обґрунтуванням відповідних методологічних підходів. Варто наголосити, що суттєву складову наукової новизни становить проведена авторкою систематизація масштабної композиторської спадщини Жака-Далькроза: стратифікація жанрової палітри з виокремленням її провідних сфер, диференціація творів академічного, дидактичного та проміжного паражанрового призначення, а також залучення до українського музикознавчого дискурсу низки нововідкритих і маловідомих композицій. На цій основі в дисертації виявлено стильові особливості композиторського письма, ступінь новаторства окремих жанрових різновидів та визначено характер взаємозв'язків педагогічних і художніх засад у композиторській творчості Далькроза. Не менш вагомою складовою наукової новизни є відтворення цілісної картини становлення й розвитку рухово-пластичних шкіл у Галичині першої половини ХХ століття, визначення основних етапів їх функціонування та висвітлення діяльності представників цього нового руху. Власне у цьому контексті особливого значення набуває визначення ролі Василя Барвінського в адаптації й популяризації далькрозівських ідей у галицькому музично-культурному середовищі.

Заявлена мета дослідження логічно випливає з окресленої проблематики та повною мірою відповідає предметному полю дисертації. Спрямованість на цілісне осмислення композиторсько-педагогічного феномену Е. Жака-Далькроза забезпечує концептуальну єдність основних напрямів роботи. Відповідно до цього сконструйована й система дослідницьких завдань, яка вирізняється послідовністю та змістовною узгодженістю: побудова завдань забезпечує комплексність дослідження та розкриває проблематику на теоретичному, історико-культурному й музикознавчому рівнях. В свою чергу багатоплановість поставлених завдань зумовила відповідний добір методологічного інструментарію. Здобувачка застосовує дослідницько-пошуковий, історично-ретроспективний, компаративний, структурно-системний, аналітичний та музикознавчий семіотичний методи, доповнюючи їх окремими підходами біноміальної методології.

Структура дисертації логічно відображає послідовність розгортання дослідницької концепції: від теоретичного й історико-філософського обґрунтування композиторсько-педагогічного біному – через виявлення його функціонування у сценічних, вокально-хорових та інструментальних жанрах – до осмислення системи Далькроза в контексті європейських рухових тенденцій і її рецепції в музичній культурі Галичини.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, що поділяються на відповідні підрозділи, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 377 сторінок, із яких 219 сторінок – основний текст. Список використаних джерел налічує 304 позиції, серед яких значну частину становлять праці іноземними мовами.

Перший розділ «*Паритетність діяльності Е. Жак-Далькроза як етап оновлення в еволюції інтерпретації ритмо-пластичного начала*» формує теоретичне та історико-культурне підґрунтя дослідження. Авторка характеризує стан вивчення обраної проблематики, реконструює основні етапи життєтворчості Е. Жака-Далькроза крізь призму паритетності його композиторської та педагогічної діяльності, а також простежує історію

осмислення руху як філософської й мистецької категорії у взаємозв'язку з поняттями ритму, простору і часу, тілесності, акцентуючи на проблемному полі взаємодії розуму й тіла.

Другий розділ «*Взаємовпливи педагогічної системи з композиторською творчістю Е. Жака-Далькроза на прикладі сценічних жанрів*» безпосередньо демонструє функціонування запропонованої концепції на конкретному музичному матеріалі. Авторка розкриває багатовекторність педагогічної системи Далькроза, характеризує її основні складові – евритміку, сольфеджіо, імпровізацію та пластичну анімацію – і простежує особливості їх адаптації у сценічних жанрах. Особливий інтерес становить розгляд іманентного для швейцарської музики Фестивалю як синтетичного жанру, що з 1914 року набуває у творчості Далькроза також значення художнього підсумку навчання за його педагогічною системою. Не менш вагомим є дослідження оперної спадщини митця, у межах якого простежено вплив ритмо-пластичної системи на хореографічні елементи сценічного дійства, а філософії руху – на концепцію жанру та внутрішню структуру музичної композиції.

Третій розділ «*Специфіка жанрової палітри та композиторського почерку митця*» розширює уявлення про Далькроза-композитора на матеріалі вокальної, хорової та інструментальної музики. Здобувачка простежує співвідношення дидактичного й художнього начал, звертаючись до сольфеджійних вправ і вокалізів, паражанрової та мистецької пісні, кантатно-хорових й інструментальних жанрів. Аналіз маловідомих творів дозволяє якісно окреслити стильові особливості композиторського письма Далькроза, зокрема значення ритмічного начала, імпровізаційності, а у сфері мистецької пісні – взаємодію французьких, австро-німецьких і швейцарських традицій. Показово, що навіть інструментальна музика, яку авторка визначає як найбільш віддалену від безпосереднього функціонування педагогічної системи, виявляє її опосередковану присутність і водночас засвідчує самостійну художню цінність композиторського доробку митця.

Четвертий розділ «*Система Е. Жака-Далькроза в контексті європейських хореографічних тенденцій та її адаптація в культурі Галичини першої половини*

XX століття» розширює проблематику дослідження до європейського та галицького культурного контекстів. Авторка окреслює основні напрями оновлення сфери танцювального мистецтва, простежує поширення нових рухово-пластичних систем у Галичині, здійснює періодизацію цього процесу та характеризує діяльність його провідних представників.

Особливо значущим є дослідження ролі Василя Барвінського у формуванні національного виміру системи Далькроза в Галичині. На основі епістолярної спадщини, тогочасної преси та «Коментованого списку творів» здобувачка простежує освоєння Барвінським методу Далькроза та подальше втілення засад цієї системи у педагогічній, організаторській і композиторській діяльності.

У *Висновках* послідовно узагальнено результати відповідно до основних завдань дослідження. Обґрунтовано правомірність застосування біноміальної методології, визначено особливості взаємодії композиторської та педагогічної діяльності Далькроза, систематизовано його композиторську спадщину за жанровим принципом, окреслено стильові особливості маловідомих і нововідкритих творів, а також простежено поширення нових рухово-пластичних систем у європейській культурі та особливості їх адаптації в Галичині.

Особливої уваги заслуговує ґрунтовно сформований комплекс додатків, який суттєво розширює джерельну й аналітичну базу дисертації та має самостійну наукову цінність. Представлені в додатках хронологічні, жанрово-систематизовані та порівняльні таблиці наочно репрезентують масштаб композиторської спадщини Е. Жака-Далькроза та дозволяють простежити співвідношення її складових, а також систематизують відомості про поширення системи Далькроза та хореографічно-пластичні практики Галичини.

Особливо цінними є розгорнуті аналітичні розвідки, присвячені сценічним, вокальним та інструментальним творам, доповнені нотними прикладами, схемами й характеристиками їх композиційної будови, що поглиблюють виклад основного тексту та конкретизують здійснені авторкою музикознавчі спостереження. Зокрема, в додатках представлено драматургічно-композиційні структури фестивалів і опер, а також деталізований аналіз низки вокальних творів і композицій дидактичного спрямування Е. Жака-Далькроза.

Окремого відзначення заслуговує значний ілюстративно-документальний корпус, пов'язаний із педагогічною практикою Далькроза, його сольфеджійними вправами, діяльністю Інституту в Геллерау, учнями й представниками нових рухово-пластичних систем, а також мистецьким середовищем Галичини. У сукупності ці матеріали не лише змістовно доповнюють основний текст, а й істотно посилюють аргументованість проведеного дослідження, слугуючи важливою документальною, фактографічною та візуальною опорою для низки його положень і висновків.

Загалом обґрунтованість результатів дослідження забезпечується якісною джерельною та теоретичною базою, що охоплює значний корпус музикознавчих, історико-культурологічних, філософських, музично-педагогічних і хореографічних праць українських та зарубіжних дослідників, теоретичні й методологічні роботи самого Е. Жака-Далькроза, його епістолярну та критично-публіцистичну спадщину, матеріали тогочасної періодики, а також широкий масив музичних творів Далькроза і галицьких композиторів.

На особливо високу оцінку заслуговує практична цінність дисертаційного дослідження, результати якого мають надзвичайно широкий спектр можливого застосування. Матеріали роботи можуть бути органічно інтегровані в навчальні курси з історії світової та української музики, історії сучасної музики, музично-теоретичних та музично-історичних дисциплін, педагогіки вищої школи, а також у спеціальні курси, присвячені проблематиці модернізму, психології творчості й методиці викладання виконавських дисциплін. Не менш перспективним видається використання напрацювань дисертації у професійній підготовці музикантів різних спеціальностей – вокалістів, інструменталістів, диригентів, хормейстерів, композиторів і теоретиків, зокрема шляхом актуалізації закладеного в системі Далькроза комплексного поєднання евритміки, сольфеджіо, імпровізації та пластичної анімації.

Безперечно цінним практичним результатом є й повернення до сучасного виконавського та педагогічного обігу маловідомої композиторської спадщини Е. Жака-Далькроза, здатної суттєво збагатити навчальний і концертний репертуар. Слід відзначити, що дослідження додатково відкриває перспективи осмисленого

відновлення окремих принципів далькрозівської системи у вищій музичній освіті, а також ймовірність їх застосування в арт-терапевтичній та реабілітаційній практиці, що набуває особливої ваги у воєнних умовах українського сьогодення.

Такий багатовекторний практичний потенціал засвідчує вагому практичну цінність проведеного дослідження, оскільки його результати не обмежуються суто теоретичним музикознавчим дискурсом, а можуть знайти реальне продовження в науковій, освітній, педагогічній, виконавській, репертуарній та реабілітаційній практиці, що становить одну з безперечних переваг представленої дисертації.

Водночас окремі аспекти дослідження потребують додаткового уточнення для повнішого розуміння авторської концепції, у зв'язку з чим хотілося б поставити здобувачці такі запитання:

1. У дисертації переконливо показано безпосередній зв'язок педагогічної системи з дидактичними та сценічними творами Еміля Жака-Далькроза. Складнішою видається ситуація з академічними інструментальними композиціями, де цей зв'язок визначається через дансантність, ритмічну організацію, моторність та інші ознаки. Які музично-аналітичні критерії, на Ваш погляд, дозволяють відрізнити саме вплив ритмо-пластичної системи Далькроза від загальних тенденцій музичного модернізму та природної для багатьох жанрів танцювально-ритмічної організації?

2. Одним із важливих результатів роботи є обґрунтування ролі Василя Барвінського у формуванні національного виміру «далькрозизму» в Галичині. Особливий інтерес у цьому контексті становить трактування шляхів адаптації ідей Е. Жака-Далькроза в українському музично-культурному середовищі крізь призму творчої та педагогічної діяльності В. Барвінського. У чому, на Вашу думку, полягає специфіка «національного виміру» системи Далькроза в українській музичній культурі та які його вияви найбільш переконливо простежуються у творчій діяльності В. Барвінського?

Зазначені питання мають виключно дискусійний характер і не знижують загальної позитивної оцінки дисертації. Навпаки, вони засвідчують концептуальну насиченість роботи та перспективність порушеної проблематики для подальших музикознавчих досліджень.

Отож, можна резюмувати, що дисертація Любові Назар є самостійним, змістовним і масштабним дослідженням, у якому запропоновано новий ракурс осмислення творчої постаті Еміля Жака-Далькроза, введено до українського музикознавчого простору значний масив його композиторської спадщини та розширено уявлення про рецепцію ритмо-пластичної системи митця в українській музичній культурі першої половини XX століття. Робота характеризується належним рівнем наукової новизни, теоретичної та практичної значущості, а одержані результати створюють підґрунтя для подальших досліджень композиторської творчості Е. Жака-Далькроза, історії музичної педагогіки означеного періоду та українсько-європейських мистецьких взаємозв'язків. Тож представлене дисертаційне дослідження повністю відповідає вимогам, встановленим до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії, а його авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво».

Кандидатка мистецтвознавства,
доцентка, завідувачка відділу
аспірантури та докторантури
ЛНМА імені М. В. Лисенка,
доцентка кафедри спеціального
фортепіано № 1 **Наталія ПОСІКІРА-ОМЕЛЬЧУК**